

ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВСТАВЛЕНИХ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Проблема вставлення знайшла досить вагоме висвітлення у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. Метою нашої статті є систематизувати та узагальнити погляди мовознавців на онтологічний аспект явища вставленості.

Про специфічне вклинення парентез у текстову канву говорить Р.С. Самолетова [5, 13]. На її думку, вони сприяють збільшенню “інформаційної насиченості” тексту за рахунок створення супутнього змістового плану, який підкріплює чи уточнює основний. Розчленування повідомлення на два плани дає змогу розмежувати комунікативно важливий та менш важливий компоненти й тим самим сприяти поглибленню й більшій диференціації висловлювання. М.М.Бахтін також вказував на присутність у тексті “діалогічних відношень”, які можливі до свого власного висловлювання в цілому або до його частин, якщо автор говорить з обумовленням.

Причини парентизації багатопланові. Серед них є чинники комунікативного, синтаксичного, лексичного, формально-структурного, стилістичного характеру. Перш за все, вставленість зумовлена мотивами комунікативного порядку. Вставлення, подібно до неповних, нечленованих, парцельованих речень, породжені мовленням. Окрім того, якщо зміст висловлювання визначено необхідністю передавання певної інформації, то форма висловлення зумовлена не тільки мовленнєвим, а й ситуативним контекстом, у якому відбувається спілкування. Тому у висловлюванні часто проявляється спонтанний характер вербального оформлення думки, пресупозитивні особливості, а часом й емоційний стан мовця, як, наприклад, у такому реченні: *I can't say I altogether blame the man (which is doubtless a great relief to his mind!)* [Jerome, p. 44]. Розбіжності в інформативно-змістовому та емоційному наповненні основного речення й вставлення викликані, безумовно, тим, що вони мають різну комунікативну мету. Якщо комунікативне навантаження вставлення підпорядковано комунікативному завданню основного речення, комунікативна перспектива вставлення нейтралізується. У випадку, коли комунікативне завдання вставлення виділено, актуалізовано на фоні домінуючого комунікативного призначення речення, може змінюватися загальна комунікативна мета висловлювання, як у наступному реченні, яке завдяки вставленню набуває гумористичної модальності: *To those who do contemplate to make Oxford their starting place, I would say, take your own boat – unless, of course, you can take someone else's without any possible danger of being found out* [Jerome, p. 143].

У деяких мовленнєвих ситуаціях виникають суперечності між наявними мовними засобами та потребами обміну думками, що призводить до розриву висловлювання, порушення його комунікативної цілісності. На місці цього розриву і з'являється вставлення. Причини його появи можуть бути викликані необхідністю вирівняти соціокультурний та лінгвістичний фон потенційних співрозмовників, комунікантів, тезауруси яких часто різні. Наприклад: *“Pleased to meet you” (like most Europeans, Locket believed that all Americans of all classes always said “Pleased to meet you”, and expected so to be greeted in turn)* [Lewis, p. 46].

Комунікативна насиченість висловлювання наптовхується на структурні обмеження речення. Таким чином, виникає розбіжність між комунікативним завданням висловлювання та синтаксичними можливостями речення. Одним із варіантів вирішення цієї розбіжності є парентизація. Як правило, парентизуються великі за об'ємом обставини. Парентизація відбувається також тоді, коли присудок має при собі багато додатків та обставин, напр.: *Missing the entrance in the dark, he went on (in spite of my calling to him) till he was stopped by a wicket-gate which led into the garden* [Collins, p. 137]. Для точнішого та зрозумілішого викладу думки автор інколи змушений переривати хід основної оповіді різними вкрапленнями з додаткових елементів. Це може бути пояснення, вираження авторського ставлення. Такі вкраплення роблять текст повнішим, зрозумілішим. У результаті виникає два плани оповіді: основний і другорядний. Наприклад: *No, what was sad in his case was, that he, who didn't care for carved oak, should have his drawing-room panelled with it, while people who do care for it have to pay enormous prices to get it. It seems to be the rule of this world. Each person has what he doesn't want, and other people have what he does want. Married men have wives, and don't seem to want them; and young single fellows cry out that they can't get them. Poor people who can hardly keep themselves have eight children. Rich old couples, with no one to leave their money to, die childless* [Jerome, p. 44].

Причинами парентизації є також чинники структурно-граматичного плану. Вставлені конструкції можуть займати специфічну позицію, яка передбачає парентизацію. Можлива й факультативна парентизація, коли вирішальною є інтенція мовця. Виявлення зв'язку між специфічною позицією та обов'язковою парентизацією встановлює роль синтаксичної позиції у

явищі вставленості. Незважаючи на те, що позиційно вставлені конструкції допускають варіанти розміщення їх у реченні, існують певні закономірності, і місце парентичних внесень варіюється у рамках цих закономірностей [2, 48]. Парентезні конструкції не займають довільно ту чи іншу позицію у реченні, тому що вони виконують певну семантичну функцію. Синсемантичність ПК, як правило, обумовлює їх позицію поряд з тією частиною висловлювання, до якої вона належить: *At that moment an angel came by in the disguise of a small boy (and I cannot think of any more effective disguise an angel could have assumed), with a can of beer in one hand, and in the other something of the end of a string* [Jerome, p. 46]. Але, як зазначає О.В. Александрова, у більшості випадків вирішальним чинником, що впливає на позицію парентез, є функціональна перспектива висловлювання (актуальне членування) та його ритмічна організація [1, 48]. Вставлені конструкції можуть входити або до складу теми: *It was George's straw hat that saved his life that day. He keeps that hat now (what is left of it), and, of a winter's evening, when the pipes are lit and the boys are telling stretchers about the dangers they have passed through, George brings it down and shoes it round...* [Jerome, p. 96]; або до складу реми: *As we continued to laugh, his surprise gave way to an air of annoyance and indignation, and he scowled fiercely round upon us all (except upon the two young men who, being behind him, he couldn't see)* [Jerome, p. 62]. Трапляються випадки, коли парентеза є зовнішнім чинником розмежування теми і реми, що робить актуальне членування чіткішим: *This evening, however, they had evidently made a mistake, and put the wind round at our back instead of in our face* [Jerome, p. 97]. Парентезні внесення, будучи своєрідними відокремленнями, оформлюють різні авторські відступи, збагачуючи змістовий та експресивний аспект висловлювання. Як зазначає О.В. Александрова, парентези різних категорій (посилання, екземпліфікації, деліберативні та ін.) можуть бути як у тематичній, так і в рематичній частині висловлювань [1, 60].

А.І. Анікін [2, 9-11] розглядає синтаксичні умови, які вказують на вставлений характер того чи іншого елемента речення. Серед них він виділяє: місце речення, яке має значну смислову та синтаксичну незалежність, між однорідними членами основного речення; винесення авторських коментарів у пряму мову персонажів, і навпаки, розміщення прямої мови без слів автора в авторській оповіді чи прямій мові іншої дійової особи, напр.: *'You shall hear my reasons to-morrow,' said the Sergeant. 'If Miss Verinder refuses to put off her visit to her aunt (which you will find miss Veriner will do), I shall be obliged to lay the whole case before your mistress to-morrow* [Collins, p. 141]. Крім того, сюди відносять такі чинники, як розташування речення безсполучникового зв'язку між іншими, тісно зв'язаними між собою за змістом та синтаксично реченнями; включення до складу висловлювання синтаксично незалежних слів та словосполучень для вираження додаткової інформації, а також наявність поряд двох найменувань одного й тогож поняття, одне з яких (як правило, останнє) – слово іншого стилю чи суб'єктивне найменування з вказівкою авторства (повторна номінація), напр.: *The head gardener (Mr. Begbie) came in at the same time with his weekly account* [Collins, p. 141].

Вставленість зумовлена також розходженням модальності ВК та основного речення. Наприклад, основне речення передає об'єктивний зміст, а вставлення – його суб'єктивну оцінку, або навпаки.

Причиною оформлення ВК можуть бути стилістичні чинники. Наприклад, комунікативна функція конструкції може виступати у супроводі функції вираження емоції, суб'єктивної оцінки, емоційного ставлення. Як правило, автор створює супровідний план висловлювання, щоб краще донести зміст оповіді до читача. Втавленість робить розповідь чіткішою, виразнішою, емоційною [4, 45]. Р.С. Самолетова, розглядаючи функціонально-стилістичні характеристики парентез, за основу класифікації парентез бере їх семантико-стилістичні функції. Автор приходить до висновку, що парентетично ускладнене речення має різну продуктивність у різних функціональних стилях, а сама парентеза має певну специфіку входження в кожний функціональний стиль. Це дає підстави віднести парентезу до стиледиференціюючих засобів мови.

Необмежені можливості мови, гнучкість мовних засобів дають змогу урізноманітнити мовне оформлення думки. У реченні спочатку заповнюються всі синтаксичні позиції певними синтаксемами та конструкціями. Потім у якийсь момент у адресата виникає необхідність увести у речення додаткову інформацію, зауваження, висловити своє суб'єктивне ставлення до повідомлення. Тоді з'являється вставлення. Унікальність функції вставленої конструкції, яка вклинюється в базове речення з іншого потоку свідомості й з іншою метою, полягає у тому, що вона нормалізує мовленнєву ситуацію, робить її доступною для взаєморозуміння. Адресант уже в момент вербальної репрезентації підготовленої фрази починає усвідомлювати розбіжність між своїми фоновими знаннями й фоновими знаннями адресата. Причини такої ситуації встановити досить важко. Це може бути асоціативний зв'язок з якимось словом, несподівано згадана подія, потреба уточнення, вираження емоцій. Це спричинює необхідність внести негайні корективи, що можна здійснити достатньо економним способом – вставити цей автономний фрагмент, що несе актуальну в даній ситуації інформацію, розірвавши її структуру, – і мовленнєва ситуація стає більш адекватною. Весь цей складний процес, як зазначає Н.І. Іванова [3], базується

на системі психолінгвістичних правил, які служать реалізації у мовленнєвій діяльності узагальнених елементів системи мови. Таким чином, незважаючи на випадковість вставленої конструкції, вона не вступає в антогоністичні відношення з базовим реченням, а органічно вписується у відкриту і динамічну систему мови, таким чином демонструючи положення про еволюцію мовленнєвих процесів.

Отже, вставленість – це один із способів реалізації смислової та експресивної варіативності повідомлення. У більшості випадків у вставлені конструкції оформлюються елементи, що передають інформацію, яка логічно перериває основний хід оповіді. А деякі конструкції навмисно оформлюються автором як вставлені, таким чином виконуючи стилістичну функцію та знімаючи перевантаження основної оповіді зайвими деталями.

Список використаних джерел

1. Александрова О.В. Проблемы экспрессивного синтаксиса / О.В.Александрова. – М.: Высш. школа. – 1984. – 212 с.
2. Аникин А.И. Основные грамматические и семантические свойства вводных слов и словосочетаний / А.И. Аникин // Рус. язык в школе. – 1956. – № 4. – С. 22–27.
3. Иванова Н.И. Вставные конструкции и аспекты их изучения / Н.И. Иванова // Система і структура східнослов'янських мов: [зб. наук. праць / редкол. В.І. Гончаров та ін.]. – К.: Знання України, 2004. – С. 25–31.
4. Котляр Т.Р. Вставочные конструкции в современном английском языке / Т.Р. Котляр – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1962. – 35 с.
5. Самолетова Р.С. Структурно-семантические свойства и функционально-стилистический статус парентезы в современном немецком языке: автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / Р.С. Самолетова. – Минск, 1980. – 24 с.
6. Jerome K. Jerome. Three men in a boat. – Moscow Higher School. – 1976.
7. Sinclair Lewis. Dodsworth. – London: Penguin books. – 1995.
8. Collins W. The Moonstone. – London: Penguin books. – 1994.

Анотація. Стаття висвітлює комунікативні, синтаксичні, лексичні, формально-структурні, стилістичні чинники появи вставлених конструкцій у художньому тексті.

Ключові слова: парентизація, мова, мовлення, комунікативне навантаження, структура речення, актуальне членування, суб'єктивна оцінка.

Summary. The article considers communicative, syntactical, lexical, structural, stylistic factors, determining appearance of parenthetical elements in the texts of fiction.

Key words: parentheses, language, speech, communicative stress, sentence structure, actual division, subjective evaluation.

УДК:811.161.2'373.21

Галган Н.М.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІМЕНІ “МІСТО” (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ ЛЬВІВСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ГРУПИ “ДВНАДЦЯТКА”).

Однією з ключових категорій у вивченні картини світу є “концепт” як її невід’ємна складова частина.

У сучасній лінгвістичній науці дотепер немає єдиної точки зору, однозначного тлумачення змісту поняття “концепт”. Основні позиції спостерігаємо у роботах Д.С. Лихачова, Ю.С. Степанова, С.А. Аскольдова-Алексеева, Р.М. Фрумкіної, А. Вежбицької та ін., саме тому тема концептів є досить актуальною.

У визначенні концепту ми дотримуємося комплексного підходу, в якому концепт є основою комбінованого дослідження мови й культури, при цьому не належить безпосередньо ні мовній, ні культурній сферам: “Концепт – одиниця ментальних або психічних ресурсів свідомості та тієї інформаційної структури, що віддзеркалює знання й досвід людини; оперативна змістовна